

Радиш Я.Ф.,

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри управління охороною суспільного здоров'я
Національної академії державного управління
при Президентіві України*

ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ЯК ФІЛОСОФСЬКИЙ ФЕНОМЕН І ВАЖЛИВА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті висвітлюється проблема фізичного та психічного здоров'я громадян як філософського феномену та важливої складової національної безпеки

Ключові слова: *фізичне та психічне здоров'я громадян, філософський феномен, хвороба, національна безпека*

HUMAN HEALTH AS A PHILOSOPHICAL PHENOMENON AND AN IMPORTANT COMPONENT OF NATIONAL SECURITY

In the article it is investigated the problem of physical and mental health of citizens as a philosophical phenomenon and an important component of national security

Key words: *physical and mental health of citizens, a philosophical phenomenon, disease, national security*

**“...Здоров'я існує не саме по собі,
а є умовою існування ще більш значущої цінності –
життя”**
Платон

Постановка проблеми. Розвиток системи охорони державного суверенітету, зростання демографічної кризи, значна кількість проблем у галузі охорони здоров'я України в умовах одноосібної відповідальності галузі за стан здоров'я нації, а отже – і за її безпеку, зумовлює актуальність досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Відомий філософ і вчитель усіх лікарів Гіпократ відзначав, що здоров'я є найбільшим багатством людини, а Цицерон стверджував, що найбільше благо досягається на основі повного фізичного і психічного здоров'я. Німецький філософ А. Шопенгауер писав: “Здоров'я настільки перевищує усі інші блага життя, що воістину здоровий жебрак – щасливіший, ніж хворий король”.

Філософський аналіз феноменів здоров'я і хвороби в першу чергу націлений на з'ясування їх взаємозв'язку зі сферою людської волі, з особистим вибором індивіда певного типу свого буття. Під “здоров'ям” у філософії розуміється така форма актуалізації тілесних потенцій, що забезпечує максимум можливостей для самоздійснення людини. При цьому особистісна настанова на здоров'я полягає в позиції “невідчуженої відповідальності за власне буття” [7].

Щодо соціологічного вивчення здоров'я, то воно перш за все стосується таких питань, як соціальна обумовленість суспільного здоров'я у системі сенсожиттєвих цінностей особистості. Підкреслимо, що за сучасних умов підвищена увага приділяється саме особистісному ставленню до здоров'я. При цьому акцент робиться на тому, що здоров'я є не тільки найважливішою термінальною цінністю людини, воно має інструментальний характер і часто виступає як єдиний засіб досягнення поставлених цілей, задоволення різноманітних потреб [5, 6].

З широких філософських позицій під здоров'ям індивідууму розуміють значущість міри можливого здійснення людиною цілеспрямованих і усвідомлених дій без погіршення свого фізичного і духовного стану, без втрат в адаптації до життєвого середовища. Здоров'я соціуму (громади) як цінність – це значущість для суспільства ступеню реалізації життєвих можливостей його членів [7].

Системний аналіз літературних джерел українських і зарубіжних авторів за темою дослідження дає право стверджувати, що здоров'я має інтегративний характер. Проте в ньому можна розглядати, як окремі взаємопов'язані складові, фізичне (біологічне), духовне (психічне) і соціальне здоров'я. За фізичними параметрами здоров'я є значенням біологічних

(соматичних) показників стану людини і її життєдіяльності. Вітальні характеристики здоров'я розкривають значення його біопсихосоціальних показників, але на індивідуальному рівні, без включення людини у систему суспільних відносин. Духовне здоров'я як цінність фіксує параметри ідеальних феноменів, які дозволяють людині бути повноправним членом суспільства. Здоров'я як соціальна цінність показує значення соціальних зав'язків, місця і ролі людини у вирішенні соціальних завдань, ступеню реалізації нею громадських інтересів, що забезпечує їй достатній рівень соціальної адаптованості [1, 4, 5].

Здоров'я як поняття відноситься до складної біологічної, соціальної та філософської категорії, і може характеризуватися безліччю складових, споріднених з такими поняттями, як життя людини та науково-технічний прогрес у всій його багатогранності.

В умовах сьогодення стан здоров'я людини, як правило, оцінюють за наступними критеріями: відсутність хвороби; нормальна робота організму; психічне, фізичне і соціальне благополуччя; здатність повноцінно працювати; прагнення до творчості; здатність пристосовуватися до змін навколишнього середовища.

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає здоров'я як стан повного фізичного, духовного й соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад. При цьому істотною умовою здоров'я названо здатність людини до гармонійного життя в постійно мінливому оточенні.

Поняття “здоров'я” є багатофакторним, складним і динамічним явищем, яке у філософській, соціально-економічній та медичній літературі тлумачиться з різних методологічних позицій. Досить широкий перелік навіть тих термінів, які найчастіше (здоров'я населення, популяції, колективу, людини, особистості, сім'ї, світу тощо) використовувалися і використовуються вітчизняними та зарубіжними авторами в різні історичні епохи – від Гіппократа до наших днів.

Завдання ускладнюється ще й необхідністю багаторівневої оцінки здоров'я. Проф. Ю.П. Лисицин пропонує виділити три взаємопов'язані рівні здоров'я, що потребують неоднозначного методичного підходу – суспільний (популяційний), груповий та індивідуальний [5].

Слід наголосити на тому, що на рівні тлумачення поняття “здоров’я”, як медико-біологічного та громадсько-політичного феномена, чітко було вказано ще О.П. Доброславіним. Він, зокрема, підкреслював, що в медичному розумінні здоров’ям вважають фізіологічний стан організму. В якому всі функції здійснюються, не відступаючи від норм. Під суспільним здоров’ям, на його думку, слід розуміти стан найбільшої здатності до праці, який відповідає сумі сил людини. Саме О.П. Доброславін уперше вказав на обмежені можливості медицини щодо здійснення санітарно-оздоровчих заходів, постійно підкреслюючи державний характер останніх і звідси, в основному, державну, а не медичну природу охорони здоров’я як системи щодо організації, розробки та реалізації заходів. Спрямованих на збереження та зміцнення суспільного й особистого здоров’я. О.П. Доброславін справедливо вважав, що головним завданням охорони здоров’я є вивчення законів стійкості фізіологічної рівноваги в організмі при різних умовах суспільної діяльності та вивчення най вірогідніших умов збереження і розвитку виробничих сил організму [5, 6].

Автор поділяє думку відомого дослідника проф. П.І. Мельниченка про те, що здоров’я – атрибут людини як біосоціальної системи, що відображає стан його елементів: структури, функції, адаптації, за допомогою яких здійснюються якісно-кількісні співвідношення в системі “людина-середовище” і завдяки яким забезпечується існування людини в одній із фаз адаптогенезу: адаптації, адаптованості (стійкості рівноваги), дезадаптації [3].

За одним із визначень ВООЗ (1993 р.) здоров’я розглядається як високий потенціал фізичної, психічної і розумової здатності людини, як стан повного соціального благополуччя. Таке тлумачення поняття “здоров’я” останнім часом доповнилося розумінням того, що життя повинно бути не тільки тривалим, але й якісним. Зрозуміло, що

забезпечення якісного і тривалого життя, умов його збереження, розвитку і соціальної реалізації не може бути функцією тільки галузі охорони здоров'я, але є функцією держави, завданням її соціальної політики й умов сталого людського розвитку.

Необхідність використання арсеналу науки для кількісного виразу здоров'я може бути подана у вигляді потужності та кількості.

Потужність характеризує стан структури, функції та адаптаційних резервів у даний момент часу. Це потенціал можливостей людини та популяції щодо реалізації процесу життя при певному стані чи кількості в момент його виміру. Для визначення потужності здоров'я використовують різні показники. Насамперед медико-діагностичні, які характеризують стан серцево-судинної, дихальної, видільної, ендокринної та інших систем. Великі можливості щодо оцінки потужності здоров'я, особливо суспільного, мають медико-статистичні показники – фізичний розвиток, захворюваність, летальність, працевтрати [2].

Сукупний розгляд медико-статистичних і медико-діагностичних показників дає змогу реально характеризувати фізичний стан, нервово-психічний та імунний статус, вітамінну забезпеченість індивіда і популяцій, визначити ступінь передморбідного (стан перед розвитком хвороби) стану, ідентифікувати “фактори ризику” довілля. Для кількісної характеристики отриманих показників доцільним буде використання величин стандартних відхилень і побудова відповідних шкал.

Кількість здоров'я представляє собою загальний його запас упродовж прожитого життя, детермінований генетичними і соціальними факторами. Його доцільно визначати не тільки біологічними, але й соціальними показниками, в які саме й інтегруються всі позитивні та негативні складові його величини. Такими показниками є: середня тривалість життя, інтеграл працездатності за життя, самопочуття тощо.

При всіх труднощах запропонованих варіантів можливого визначення потужності і кількості здоров'я, його

вирішення відкриває шлях до об'єктивної оцінки зусиль суспільства, які ним докладаються для створення громадянам держави нормальних умов проживання, мірилом якого в кінцевому результаті завжди буде здоров'я.

У сучасній світовій практиці формується нова філософія здоров'я, побудована на визнанні багатоаспектності цінності здоров'я та його пріоритету в низці найважливіших потреб людини і суспільства. Формування здоров'я населення і медичних потреб відбувається під впливом різних чинників [4, с. 19 – 20]:

- демографічних (чисельність, статеві-вікова структура, рівень міграції населення. Народжуваність, загальна і дитяча смертність та ін.);

- соціально-економічних (особливості економічного розвитку територій, характер і рівень розвитку виробництва, система розселення, щільність населення, стан шляхів, транспорту, зв'язку);

- клімато-географічних (географічні та кліматичні характеристики, регіональні особливості, що впливають на характер захворюваності населення, доступність медичної допомоги тощо);

- соціально-медичних (рівень і структура захворюваності населення, рівень розвитку медичної допомоги, ресурсне забезпечення закладів охорони здоров'я);

- соціально-культурних (житлово-побутові умови, матеріальний рівень життя населення, рівень розвитку соціальних служб, сімейний стан, чисельність і склад сім'ї, національні традиції, рівень культури, освіти, санітарно-гігієнічної освіченості населення).

Впродовж багатоміліардної історії людства на різних етапах розвитку суспільства представники різних наук та фахів досліджували таємниці феномена здоров'я, вивчали його сутність з метою вмілого та економного його використання впродовж усього життя, знаходження засобів для його збереження. При цьому, сьогодні здоров'я вже не розглядається як суто медична проблема. Формується переконання в тому, що комплекс медичних питань становить лише незначну частину феномена здоров'я. Узагальнені

підсумки досліджень залежності здоров'я людини від різних чинників переконують, що стан системи охорони здоров'я зумовлює в середньому лише близько 10% всього комплексу впливів. Відома формула, або модель обумовленості здоров'я (50 – 55% вплив факторів способу життя, 20 – 25% - стану навколишнього середовища, 15 – 20% - генетичних і 8 – 10 % - стану служб охорони здоров'я), яка за критерій оцінки мала первинну загальну захворюваність населення та його груп (популяційний рівень). Інакше кажучи, власне медичний аспект не є головним серед різноманітності впливів на здоров'я людини, а отже, медичне визначення здоров'я як відсутність хвороби не відповідає реаліям і потребам життя. Очевидно, що здоров'я людини є складним феноменом глобального значення, котрий може розглядатися як філософська, соціальна, економічна, біологічна, медична категорії, як об'єкт споживання, інвестування капіталу та індивідуальна і суспільна цінність, явище системного характеру, динамічне, постійно взаємодіюче з оточуючим середовищем, яке, у свою чергу, постійно змінюється.

Виконання основного стратегічного завдання діяльності системи охорони здоров'я України – збереження та зміцнення здоров'я громадян держави – неможливе без знання основних характеристики, тенденцій та закономірностей стану здоров'я Українського народу. А рівень здоров'я громадян нашої держави є важливою складовою національної безпеки та інтегральним (узагальненим) показником соціальної політики та державного управління в цілому.

Список використаної літератури

1. Богатирьова Р.В. Детермінанти здоров'я та національна безпека: монографія / Р.В. Богатирьова; за ред. Ю.І. Кундієва. – К.: ВД “Авіцена”, 2011. – С. 15.
2. Державна політика у сфері охорони здоров'я : кол. моногр.: у 2 ч. / [кол. авт.; упоряд. проф. Я.Ф. Радиш; передм. та заг. ред. проф. М.М. Білінської, проф. Я.Ф. Радиша]. – К. : НАДУ, 2013. – Ч.1. – 396 с.
3. Мельниченко П.И. Гигиенические проблемы изучения и оценки здоровья военнослужащих. Участвующих в боевых

операціях: Лекція. / П.И.Мельниченко – СПб: Изд. ВмедА, 1995. – 56 с.

4. Москаленко В.Ф. Принципи побудови оптимальної системи охорони здоров'я: український контекст. Монографія / В.Ф.Москаленко. – К.: “Книга плюс”, 2008. – С. 17.

5. Руководство по социальной гигиене и организации здравоохранения: в 2 т. / Ю.П. Лисицын, Е.Н. Шиган, И.С. Слученког и др.; под ред Ю.П. Листцына. – М.: Медицина, 1987. – Т. 1. – 432 с.

6. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я: підручник. / за ред. Н.І. Кольцової, О.З. Децик – 2-е вид., перероб. і доп. – Івано-Франківськ, 1999. – 304 с.

7. Тищенко П. Д. О философском смысле феноменов здоровья и болезни / П. Д. Тищенко // Здоровье человека как предмет социально-философского познания. – М. : ИФ АН СССР, 1989. – С. 41.

